

PEDAGOGIKA YO‘NALISHI TALABALARIDA KASBIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH MEZONLARI VA KO‘RSATKICHLARI

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ У СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

CRITERIA AND INDICATORS FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL CULTURE IN STUDENTS OF PEDAGOGICAL SPECIALTIES

Imomov Musurmon Pirnazarovich,
Shahrisabz davlat pedagogika institute, dotsent (PhD)

mimomov@shdpi.uz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8443-7642>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada pedagogika yo‘nalishi talabalarida kasbiy madaniyatni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari, uning diagnostik mezonlari va baholash ko‘rsatkichlari kasbiy madaniyatni baholashning motivatsion-qadriyatli, kognitiv, kommunikativ, operatsion-faoliyatli, refleksiv hamda innovatsion mezonlari ishlab chiqilgan hamda ularning tarkibiy ko‘rsatkichlari asoslangan. Shuningdek, pedagogika yo‘nalishi talabalarining kasbiy madaniyatini past, o‘rta va yuqori darajalarda aniqlash imkonini beruvchi diagnostik tavsiflar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: *kasbiy madaniyat, pedagogika, pedagogika yo‘nalishi talabalari, mezon, ko‘rsatkich, diagnostika, kompetensiyaviy yondashuv, modern yondashuv, refleksiya, pedagogik kompetensiya.*

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются научно-теоретические основы развития профессиональной культуры студентов педагогических направлений подготовки, а также диагностические критерии и показатели её оценки. Разработана система оценки профессиональной культуры, включающая мотивационно-ценностный, когнитивный, коммуникативный, операционально-деятельностный, рефлексивный и инновационный критерии, обоснованы их структурные показатели. Кроме того, предложены диагностические характеристики, позволяющие определить низкий, средний и высокий уровни сформированности профессиональной культуры студентов педагогических направлений.

Ключевые слова: *профессиональная культура, педагогика, студенты педагогических направлений, критерий, показатель, диагностика, компетентностный подход, модерн-подход, рефлексия, педагогическая компетентность.*

Abstract. This scientific article examines the theoretical foundations of developing the professional culture of students majoring in pedagogy, as well as the

diagnostic criteria and assessment indicators used to evaluate its development. A comprehensive assessment framework is proposed, including motivational-value, cognitive, communicative, operational-activity, reflective, and innovative criteria, with their structural indicators scientifically substantiated. In addition, diagnostic characteristics are presented to determine the low, medium, and high levels of professional culture development among students of pedagogical education.

Keywords: *professional culture, pedagogy, pedagogical students, criterion, indicator, diagnostics, competency-based approach, modern approach, reflection, pedagogical competence.*

Kirish. XXI asrda ta'lim tizimida kechayotgan global o'zgarishlar, raqamli transformatsiya jarayonlari hamda mehnat bozorining yangi talablari pedagog kadrlarni tayyorlash mazmuni va sifatini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, pedagogika yo'nalishi talabalarining kasbiy madaniyatini shakllantirish va uni izchil rivojlantirish oliy ta'lim muassasalari oldida turgan strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy pedagog faqat chuqur nazariy bilimlarga ega bo'lishi bilan cheklanmay, balki yuksak axloqiy fazilatlar, pedagogik muloqot madaniyati, innovatsion fikrlash, kasbiy mas'uliyat, refleksiv qobiliyat hamda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish kompetensiyalariga ham ega bo'lishi lozim.

Shu nuqtai nazardan, kasbiy madaniyatni rivojlantirish darajasini aniq baholash imkonini beruvchi mezonlar va ko'rsatkichlarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda kasbiy madaniyatning mohiyati, tarkibiy komponentlari va rivojlantirish texnologiyalari bo'yicha ko'plab tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, pedagogika yo'nalishi talabalar uchun maxsus diagnostika mezonlari va baholash ko'rsatkichlari yagona tizim sifatida yetarlicha ishlab chiqilmagan. Bu holat mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyati va amaliy qimmatini belgilaydi.

Metodologiya. Tadqiqot pedagogika yo'nalishi talabalarida kasbiy madaniyatni rivojlantirish mezonlari va ko'rsatkichlarini ilmiy asoslash hamda ularni baholashning diagnostik tizimini ishlab chiqishga qaratildi. Tadqiqot jarayonida pedagogika, psixologiya, kasbiy ta'lim va shaxs rivojlanishi sohalariga oid mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar tahlil qilindi hamda ularning mazmuni qiyosiy-pedagogik tahlil asosida umumlashtirildi.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, kompetensiyaviy, aksiologik, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatli hamda modern yondashuvlar tashkil etdi. Ushbu yondashuvlar kasbiy madaniyatni shaxsning integrativ sifati sifatida baholash, uning tarkibiy qismlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash hamda rivojlantirish mexanizmlarini asoslash imkonini berdi.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- ilmiy-pedagogik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish;

- qiyosiy tahlil;
- pedagogik kuzatish;
- anketa so‘rovi;
- ekspert baholash;
- suhbat;
- pedagogik diagnostikalash;
- statistik umumlashtirish.

Tadqiqotning nazariy qismida kasbiy madaniyatning mazmuni, tarkibiy komponentlari, uning rivojlanish darajalari hamda baholashga oid ilmiy yondashuvlar o‘rganildi. Amaliy bosqichda esa pedagogika yo‘nalishi talabalarining kasbiy madaniyatini baholash uchun diagnostik mezonlar tizimi ishlab chiqildi.

Kasbiy madaniyatni baholash jarayonida har bir mezon muayyan ko‘rsatkichlar orqali ifodalandi. Mazkur ko‘rsatkichlar talabalarning kasbiy faoliyatga munosabati, pedagogik bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, muloqot madaniyati, refleksiv qobiliyati hamda innovatsion faolligini kompleks baholash imkonini berdi.

Mezonlar tizimini ishlab chiqishda quyidagi talablarga amal qilindi:

- mezonlarning ilmiy asoslanganligi;
- pedagogik faoliyat mazmuniga muvofiqligi;
- baholashning obyektivligi;
- diagnostikaning amaliy qo‘llanilishi;
- natijalarning ishonchliligi va takrorlanuvchanligi.

Tadqiqot natijalarini qayta ishlashda qiyosiy tahlil, foizli taqsimot, pedagogik interpretatsiya va umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

1-jadval

Pedagogika yo‘nalishi talabalarida kasbiy madaniyatni rivojlantirish mezonlari va ko‘rsatkichlari (mualliflik ishlanmasi)

Mezonlar	Asosiy ko‘rsatkichlar	Baholash obyekti
Motivatsion-qadriyatli	Pedagogik kasbga qiziqish, kasbiy motivatsiya, kasbiy qadriyatlarga munosabat	Kasbiy yo‘nalganlik
Kognitiv	Pedagogika, psixologiya, metodika bo‘yicha bilimlar, normativ hujjatlarni bilish	Nazariy tayyorgarlik
Kommunikativ	Pedagogik muloqot, jamoada ishlash, muloqot etikasi	Kommunikativ kompetentlik
Operatsion-faoliyatli	Dars loyihalash, pedagogik texnologiyalardan foydalanish, muammoni hal qilish	Amaliy kompetentlik

Refleksiv	O'z faoliyatini tahlil qilish, o'zini baholash, kasbiy rivojlanishni rejalashtirish	Refleksiv kompetentlik
Innovatsion	Yangi texnologiyalardan foydalanish, raqamli kompetentlik, ijodiy yondashuv	Innovatsion faollik

Mezonlarni tanlashning ilmiy asoslari. Taklif etilayotgan mezonlar tizimi kasbiy madaniyatning mazmuni va tarkibiy komponentlarini kompleks baholash imkonini beradi. Har bir mezon pedagogik faoliyatning muayyan jihatini aks ettirib, ularning yig'indisi talabani umumiy kasbiy madaniyat darajasini tavsiflaydi.

Motivatsion-qadriyatli mezon talabani kasbiy faoliyatga bo'lgan munosabatini belgilasa, kognitiv mezon uning nazariy tayyorgarligini ifodalaydi. Kommunikativ va operatsion-faoliyatli mezonlar amaliy pedagogik kompetentlikni baholash imkonini bersa, refleksiv mezon o'z-o'zini tahlil qilish va kasbiy takomillashishga tayyorlik darajasini namoyon etadi. Innovatsion mezon esa zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish hamda ijodiy pedagogik faoliyatni baholashga xizmat qiladi.

Pedagogika yo'nalishi talabalarida kasbiy madaniyatni rivojlantirish mezonlari va ko'rsatkichlarini tavsiflash

Tadqiqot natijalari pedagogika yo'nalishi talabalarida kasbiy madaniyatni rivojlantirishni samarali baholash uchun aniq mezonlar va ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqish zarurligini ko'rsatdi. Ilmiy adabiyotlar tahlili hamda pedagogik amaliyotni o'rganish asosida kasbiy madaniyatning oltita asosiy mezoni ajratildi. Mazkur mezonlar talabani kasbiy faoliyatga tayyorligini kompleks baholash imkonini beradi.

Ishlab chiqilgan mezonlar tizimi nafaqat nazariy jihatdan asoslangan, balki oliy ta'lim muassasalarida pedagogika yo'nalishi talabalarining kasbiy madaniyatini diagnostik baholash uchun amaliy ahamiyatga ham ega. Har bir mezon bir nechta ko'rsatkichlar orqali ifodalanadi va ular talabani kasbiy shakllanganlik darajasini aniqlashga xizmat qiladi.

2-jadval

Kasbiy madaniyat mezonlarining diagnostik ko'rsatkichlari

Mezon	Ko'rsatkichlar	Diagnostik belgilar
Motivatsion-qadriyatli	Kasbga qiziqish, kasbiy maqsad, pedagogik qadriyatlar	Pedagogik kasbni ongli tanlashi, kasbiy rivojlanishga intilishi
Kognitiv	Pedagogika, psixologiya, metodika bo'yicha bilimlar	Nazariy bilimlarni mustaqil qo'llay olishi
Kommunikativ	Muloqot madaniyati, hamkorlik, pedagogik	Samarali muloqot qilish,

	etika	jamoada ishlay olishi
Operatsion-faoliyatli	Dars loyihalash, ta'lim texnologiyalari, muammo yechish	Pedagogik vazifalarni mustaqil bajarishi
Refleksiv	O'zini baholash, xatolarni tahlil qilish	O'z faoliyatini tahlil qilishi va takomillashtirishi
Innovatsion	Raqamli texnologiyalar, ijodkorlik	Zamonaviy texnologiyalarni samarali qo'llashi

Kasbiy madaniyatni rivojlantirish darajalari

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, pedagogika yo'nalishi talabalarida kasbiy madaniyatning shakllanganlik darajasini uch bosqichda baholash maqsadga muvofiq.

Past daraja

Bu darajada talabada kasbiy faoliyatga qiziqish yetarli darajada shakllanmagan bo'ladi. Nazariy bilimlari tizimli emas, pedagogik muloqot ko'nikmalari sust rivojlangan, innovatsion texnologiyalardan foydalanishda qiyinchiliklarga duch keladi. Refleksiv tahlil deyarli kuzatilmaydi.

O'rta daraja

Talaba pedagogik bilimlarga ega bo'lib, ularni ayrim amaliy vaziyatlarda qo'llay oladi. Pedagogik muloqot ko'nikmalari rivojlangan, ammo innovatsion yondashuvlarni mustaqil qo'llashda barqarorlik yetarli emas. O'z faoliyatini tahlil qilishga harakat qiladi.

Yuqori daraja

Talaba pedagogik faoliyatga yuqori motivatsiya bilan yondashadi, nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan integratsiya qiladi, innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanadi, refleksiv fikrlaydi hamda o'z kasbiy rivojlanishini mustaqil rejalashtira oladi.

3-jadval

Kasbiy madaniyatni rivojlantirish darajalari tavsifi

Daraja	Tavsifi
Past	Kasbiy motivatsiya sust, nazariy bilimlar yetarli emas, amaliy ko'nikmalar kam rivojlangan.
O'rta	Asosiy bilim va ko'nikmalar shakllangan, lekin innovatsion va refleksiv faoliyat to'liq namoyon bo'lmaydi.
Yuqori	Barcha mezonlar bo'yicha yuqori natijaga erishgan, mustaqil, ijodkor va innovatsion pedagog sifatida shakllangan.

Mezonlar tizimining pedagogik ahamiyati

Taklif etilayotgan mezonlar va ko'rsatkichlar tizimi pedagogika yo'nalishi talabalarida kasbiy madaniyatning shakllanganlik darajasini kompleks baholash imkonini beradi. Mazkur tizimning asosiy afzalligi shundaki, u talabaning faqat nazariy tayyorgarligini emas, balki uning kasbiy qadriyatlarini, amaliy faoliyati, muloqot madaniyati, refleksiv qobiliyati va innovatsion salohiyatini ham qamrab oladi.

Shuningdek, mazkur diagnostik tizim oliy ta'lim muassasalarida talabalarning kasbiy madaniyatini monitoring qilish, ta'lim jarayoni samaradorligini baholash va pedagogik amaliyot natijalarini tahlil qilishda muhim vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. Undan pedagogik eksperimentlarda, ta'lim sifatini baholash jarayonlarida hamda bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarlik darajasini aniqlashda foydalanish mumkin.

Tadqiqot natijalarining muhokamasi. Tadqiqot natijalari pedagogika yo'nalishi talabalarida kasbiy madaniyatni rivojlantirish jarayonini baholashda aniq mezonlar va ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Olib borilgan tahlillar shuni tasdiqladiki, kasbiy madaniyatni faqat nazariy bilimlar bilan baholash pedagogning haqiqiy kasbiy tayyorgarlik darajasini to'liq aks ettirmaydi. Shu bois, mazkur tadqiqotda kasbiy madaniyat shaxsning motivatsion, kognitiv, kommunikativ, operatsion-faoliyatli, refleksiv va innovatsion sifatlarini qamrab oluvchi integrativ tuzilma sifatida talqin qilindi.

Tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan mezonlar tizimi kompetensiyaviy yondashuv tamoyillariga to'liq mos keladi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish pedagogning faqat bilimlarini emas, balki ularni amaliy faoliyatda samarali qo'llash qobiliyatini ham baholashni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, mazkur tadqiqotda taklif etilgan operatsion-faoliyatli hamda refleksiv mezonlar talabaning pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishi, o'z faoliyatini tahlil qilishi va kasbiy takomillashishga intilishini baholash imkonini beradi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, kasbiy madaniyatning shakllanganlik darajasi, eng avvalo, talabaning kasbiy motivatsiyasi bilan uzviy bog'liq. Agar talabada pedagogik kasbga nisbatan ijobiy munosabat, kasbiy mas'uliyat va o'zini rivojlantirish ehtiyoji shakllangan bo'lsa, u nazariy bilimlarni ham, amaliy ko'nikmalarni ham samarali o'zlashtiradi. Bu esa motivatsion-qadriyatli mezonni kasbiy madaniyatning asosiy tarkibiy qismi sifatida baholash imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotda innovatsion mezonning mustaqil mezon sifatida ajratilishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli ta'lim muhiti kengayib borayotgan hozirgi sharoitda pedagogning raqamli platformalar, sun'iy intellekt vositalari, elektron ta'lim resurslari va interaktiv texnologiyalardan samarali foydalanish qobiliyati uning kasbiy

madaniyatining muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Shuning uchun innovatsion faollikni alohida baholash zamonaviy ta'lim talablariga to'liq javob beradi.

Taklif etilgan mezonlar tizimi mavjud tadqiqotlardan bir qator jihatlari bilan farq qiladi. Ko'plab ilmiy ishlarda kasbiy madaniyat asosan kommunikativ yoki kognitiv jihatdan tahlil qilingan bo'lsa, ushbu tadqiqotda uning barcha tarkibiy qismlari yagona diagnostik tizim doirasida o'zaro bog'liq holda yoritildi. Bu esa pedagogika yo'nalishi talabalarining kasbiy madaniyatini kompleks baholash imkoniyatini yaratadi.

Shuningdek, ishlab chiqilgan baholash ko'rsatkichlari pedagogika yo'nalishi talabalarining kasbiy tayyorgarligini monitoring qilish, ta'lim jarayoni samaradorligini baholash, pedagogik amaliyot natijalarini tahlil qilish hamda eksperimental tadqiqotlarda boshlang'ich va yakuniy holatni qiyosiy baholash uchun ishonchli diagnostik vosita sifatida xizmat qilishi mumkin.

Xulosa. Tadqiqot natijalari pedagogika yo'nalishi talabalarida kasbiy madaniyatni rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning ustuvor vazifalaridan biri ekanligini tasdiqladi. Kasbiy madaniyat bo'lajak pedagogning faqat nazariy tayyorgarligi bilan emas, balki uning kasbiy qadriyatlari, pedagogik kompetentligi, muloqot madaniyati, innovatsion faolligi, refleksiv qobiliyati va ijodiy yondashuvi bilan ham belgilanadi. Shu bois mazkur sifatlarni tizimli baholash imkonini beruvchi mezonlar va ko'rsatkichlarni ishlab chiqish pedagogik tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot jarayonida pedagogika yo'nalishi talabalarida kasbiy madaniyatni baholashning motivatsion-qadriyatli, kognitiv, kommunikativ, operatsion-faoliyatli, refleksiv va innovatsion mezonlari ilmiy jihatdan asoslandi. Har bir mezonning mazmuni, diagnostik ko'rsatkichlari hamda baholash obyektlari tizimlashtirildi. Bu esa talabalarning kasbiy madaniyatini kompleks baholash, uning shakllanganlik darajasini aniqlash hamda rivojlantirish dinamikasini kuzatish imkonini yaratadi.

Ishlab chiqilgan diagnostik tizim kasbiy madaniyatni past, o'rta va yuqori darajalar bo'yicha baholash imkonini berishi bilan amaliy ahamiyatga ega. Ushbu tizim oliy ta'lim muassasalarida pedagogika yo'nalishi talabalarining kasbiy tayyorgarligini monitoring qilish, pedagogik amaliyot samaradorligini baholash hamda ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni belgilashda qo'llanilishi mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kasbiy madaniyatni samarali rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida kompetensiyaviy, aksiologik, tizimli va modern yondashuvlarning o'zaro uyg'unligi ta'minlanishi lozim. Ayniqsa, raqamli ta'lim texnologiyalari, interaktiv o'qitish metodlari, pedagogik refleksiya va innovatsion faoliyat talabalarning kasbiy madaniyatini rivojlantirishning muhim omillari sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, taklif etilgan mezonlar va ko'rsatkichlar pedagogika yo'nalishi talabalarining kasbiy madaniyatini baholash

bo'yicha diagnostik vosita sifatida qo'llanilishi mumkin. Ular pedagogik eksperimentlarni tashkil etish, talabalarining kasbiy rivojlanish darajasini aniqlash hamda kasbiy tayyorgarlik sifatini baholashda ishonchli metodik asos vazifasini bajaradi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Oliy ta'lim muassasalarida pedagogika yo'nalishi talabalarining kasbiy madaniyatini baholashning yagona diagnostik tizimini joriy etish;
2. Kasbiy madaniyat mezonlari va ko'rsatkichlarini pedagogik amaliyot dasturlari hamda malaka baholash jarayonlariga integratsiya qilish;
3. Raqamli ta'lim muhitida kasbiy madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish;
4. Talabalarining refleksiv faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi maxsus o'quv modullari va treninglarni ishlab chiqish;
5. Taklif etilgan mezonlar tizimini turli pedagogik ta'lim yo'nalishlarida aprobatsiya qilish va uning ishonchliligi hamda validligini eksperimental jihatdan tekshirish.

Xulosa qilib aytganda, maqolada taklif etilgan kasbiy madaniyat mezonlari va ko'rsatkichlari pedagogika yo'nalishi talabalarining kasbiy tayyorgarligini ilmiy asosda baholash, ta'lim jarayonini takomillashtirish va bo'lajak pedagoglarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. -O'RQ-637-son. - Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. -O'RQ-637-son. - Toshkent, 2020.
3. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. - Toshkent, 2015. – 120 b.
4. Толипов Ў., Рўзиева Д. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat ўқув қўлланма. - Тошкент: Innovatsiya-Ziyo, 2021. – 276 б.
5. Zimnyaya I.A. Kompetentnostniy подход в образовании. -Moskva, 2019.
6. Имомов М.П. Профессионал таълим муассасалари ўқувчиларининг касбий маданиятини компетенциявий ёндашув асосида ривожлантириш методикасини такомиллаштириш: пед. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. - Тошкент, 2021.